

Charlie Chaplin draait door

De uitwassen van de massaproductie

Het machinetijdperk in de Amerikaanse geschiedenis werd ingeluid en vormgegeven door zijn eigen messias: Henry Ford, de uitvinder van de betaalbare volksauto. Met de assemblagelijns waarop de T-Ford werd geproduceerd, introduceerde Ford een systeem dat wereldwijd bewondering oogstte, maar waarvan de onvermijdelijke uitwassen heftige kritiek opriepen.

Nicole van der Steen is redacteur van Kleio.

De foto's bij dit artikel zijn scènes uit *Modern Times*.



Henry Ford bouwde in 1896 zijn eerste automobiel, de Quadricycle. Met veel vallen en opstaan wist hij zijn ontwerp in 1908 te perfectioneren tot de T-Ford. Door de auto vanaf 1913 in grote aantallen te produceren op een assemblagelijns, waar tientallen arbeiders elk slechts een simpele handeling verrichtten, maakte Ford hem betaalbaar voor zijn eigen werknemers. Bovendien betaalde hij hen het dubbele van wat voor fabrieksarbeiders gebruikelijk was: vijf dollar per achturige werkdag.

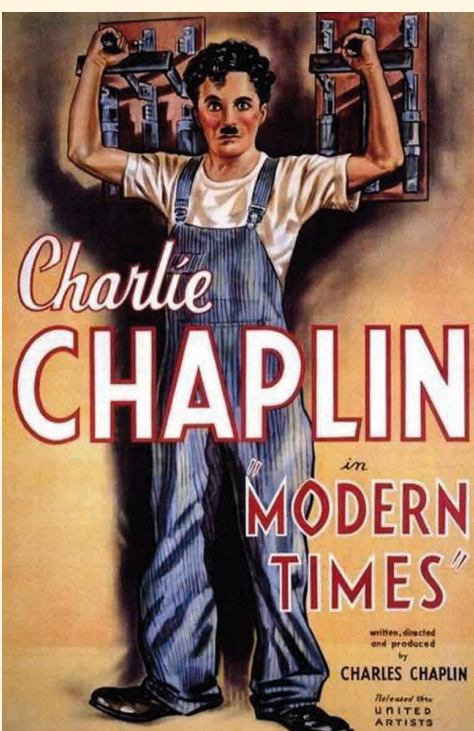
Fords ster rees snel, de productie bleef toenemen en Ford opende de ene gigantische fabriek na de andere. 'Fordisme' werd een begrip dat nog tot ver in de twintigste eeuw voor massaproductie, hoge lonen en massaconsumptie bleef staan. Aan dat fordisme kleefde een aspect dat later in Fords carrière veel kritiek uitlokte. De bewierookte, schatrijke ondernemer achtte het zijn taak voor zijn arbeiders te zorgen; niet alleen door hen ruim te betalen en korter te laten werken, maar ook door over hun lichamelijke en morele gezondheid te waken. Roken was verboden, zowel in de fabriek als daarbuiten, evenals zwaar drinken en gokken. Aanvankelijk kwamen alleen werknemers die zich aan de voorgeschreven leefregels hielden in aanmerking voor *profit sharing*.

In de jaren dertig raakte Ford ervan overtuigd dat hij alles voor elkaar kon krijgen. Zijn aanvankelijke idealisme over de vreedzame, welvarende samenleving die door massaproductie binnen bereik was, ontaardde in nietsontziend despotisme. Een paramilitaire 'veiligheidsdienst' bespioneerde en terroriseerde de werknemers, de productiebanden werden zo snel gezet dat de arbeiders uitgeput en afgestompt raakten. Zo riep het fordisme uiteindelijk de beruchte kwaal 'forditis' in het leven.

De dagelijkse praktijk in de Ford-fabrieken en de onaantastbare positie van Henry Ford leverden in de jaren dertig twee wereldberoemd geworden reacties op: Aldous Huxleys beangstigende toekomstvisie in het boek *Brave New World* en Chaplins komische, maar tegelijk wrange film *Modern Times*.

Bijtende ironie

Met het eerste titelbord lijkt *Modern Times* aan te sluiten bij het door Ford aangejaagde optimisme: *A story of industry, of individual enterprise – humanity crusading in the pursuit of happiness*. De openingsscène maakt echter de bijtende ironie van de tekst al duidelijk. Beelden van een kudde makke schapen vloeien over in die van een massa arbeiders die zich naar de fabriek begeeft. Een iconische halfblote arbeider zet een hendel om, de directeur worstelt in zijn kantoor met een legpuzzel. Via een enorm, futuristisch scherm aan de wand observeert hij de ruimtes in zijn fabriek, waarna hij beveelt de snelheid op te voeren. Deze meest verontrustende aspecten van Fords werkwijze zijn op geniale wijze verbeeld met de overal aangebrachte schermen, waardoor de directeur zijn arbeiders kan uitfoeteren. Zelfs in de toiletten zijn ze niet veilig. In deze film is Charlie Chaplin niet de zwerver die hij speelde in zijn eerdere films: hij heeft een baan



Modern Times

(1936, 87 minuten)

Regisseur: Charlie Chaplin

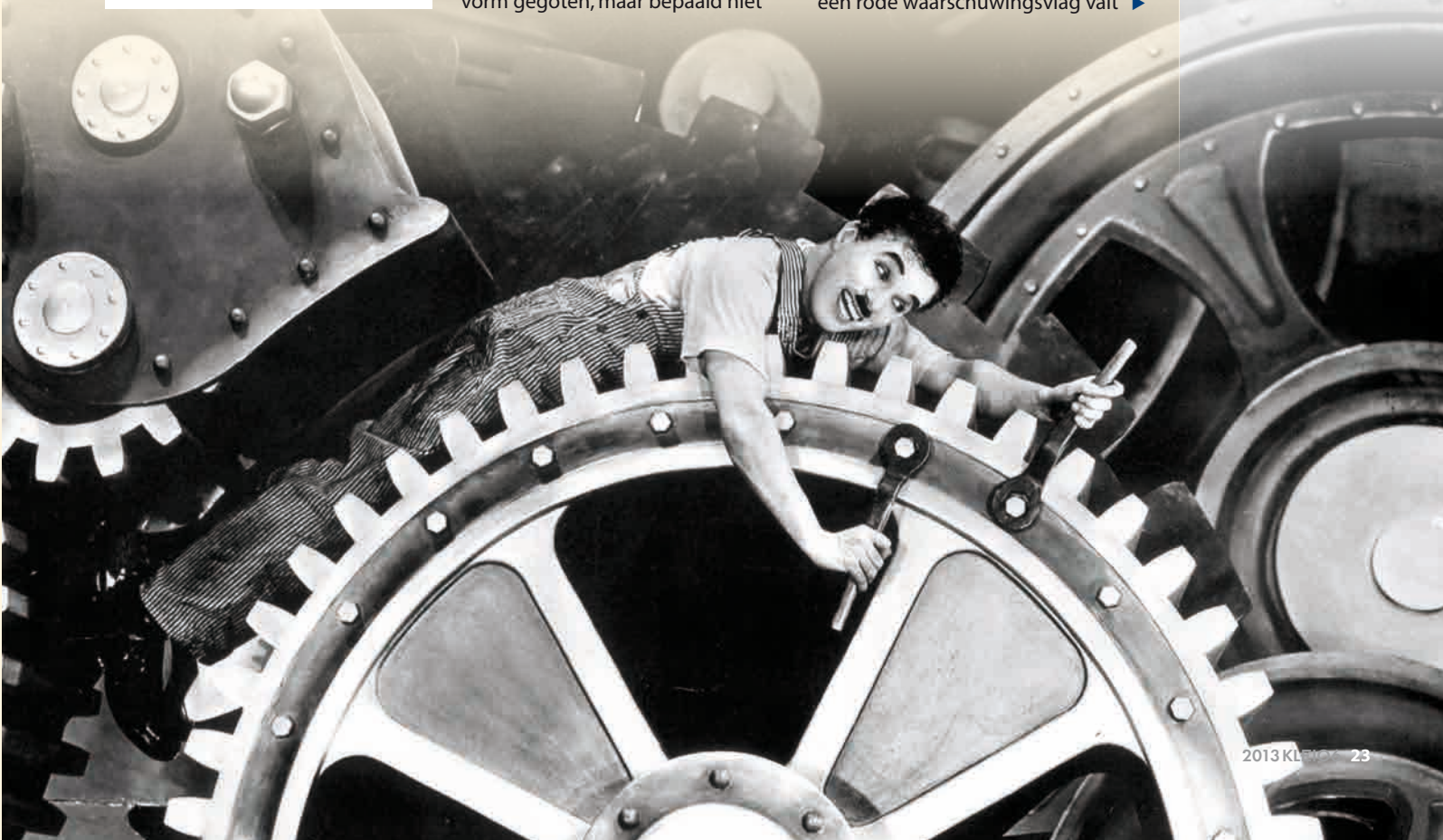
Cast: Charlie Chaplin,
Paulette Goddard

Verkrijgbaar vanaf € 10,49
o.a. bij Bol.com.

in een fabriek, als een van de vele arbeiders aan de lopende band. De fabriek lijkt sprekend op de Fordfabrieken, al wordt nergens duidelijk wat in Chaplins fabriek precies geproduceerd wordt. Daar gaat het ook niet om: de overdreven grote tandwielen, bouten en moeren waartegen de arbeiders nietig afsteken, maken de boodschap van de film voldoende duidelijk. De arbeiders zijn in deze esthetisch verantwoorde overdrijving van een fabriek onderdeel van het mechanische geheel geworden: ze zijn geen zelfstandig denkende personen meer, maar in hun geautomatiseerde en schijnbaar zinloze handelingen volledig ontmenst. De fabriek heeft de arbeiders als het ware 'gedomesticeerd' om onwaarschijnlijk productief te zijn. In zijn voortdurend mislukkende hoofdpersoon toont Chaplin de arbeiders als slachtoffers van de industriële wereld.

Chaplins kritiek op de uit de hand gelopen productiedrang van het machinetijdperk is in een komische vorm gegoten, maar bepaald niet

mild. De scène met de volautomatische schaftmachine wordt van hilarisch al snel pijnlijk: om productietijd te winnen, is een apparaat uitgevonden dat werknemers voert terwijl ze doorwerken aan de lopende band. Charlie wordt als vrijwilliger aangewezen in een demonstratie voor de directeur. Na een paar minuten gaat het hopeloos mis: het apparaat slaat op hol en is niet meer te stoppen. De zorg van de vertegenwoordigers gaat uit naar de razende machine en op geen enkele manier naar de gekwelde arbeider. Charlie wordt vervolgens meegesleurd op de lopende band, omdat hij bij het aandraaien van de moeren het tempo niet bijhoudt en zijn verstand verliest; hij draait in een grotesk voorbeeld van forditis alle moeren aan die hij tegenkomt, inclusief de knopen op de kleren van passerende vrouwen. Genezen van een zenuwinzinking staat Charlie werkloos op straat, waar de hectiek van het moderne verkeer hem bijna omverblaast. Nu volgt een memorabele scène: een rode waarschuwingsslag valt ►





van een passerende vrachtwagen. Argeloos pakt Charlie hem op, om wild zwaaiend achter de wagen aan te lopen. Minutenlang heeft hij niet in de gaten dat hij met zijn vlag aan het hoofd van een arbeidersdemonstratie is terechtgekomen. De veronderstelde communistenleider eindigt zijn avontuur in de gevan-

in de heropende staalfabriek, waar hij met een monteur de stilgevalen machines aan de praat moet krijgen. Al snel raakt de baas hopeloos vast tussen de metershoge raderen. Tijdens een opstootje van werklozen wordt Charlie voor de zoveelste keer opgepakt. De film eindigt als hij met zijn meisje, na een kortstondig succes als artiesten, de stad verlaat op de vlucht voor ambtenaren van jeugdzorg. Uiteindelijk heeft de zwerver geen stand kunnen houden in de industriële wereld en blijkt hij weer de underdog. Of kiest hij er bewust voor te ontsnappen uit het machinetijdperk?

Zwijgende film

Modern Times bevindt zich in de filmgeschiedenis op de grens tussen zwijgende en sprekende film; eigenlijk ging Chaplin opvallend laat mee met de laatste ontwikkelingen. Hij was bang dat het effect van zijn bijzondere mimische talent met de geluidsfilm verloren zou gaan; uit de manier waarop hij in *Modern Times* een compromis bereikte, blijkt tegelijk zijn weerzin tegen het meedogenloze fabriekssysteem. Net als in zijn eerdere zwijgende films maakte hij gebruik van tussentitels om de dialogen weer te geven. Er is wel geluid in zijn film, maar de

mensen spreken nergens rechtstreeks tegen elkaar. Geluiden en gesproken teksten zijn vrijwel altijd mechanisch: ze komen uit machines of uit het grote scherm met het hoofd van de directeur.

Chaplin maakte *Modern Times* na een wereldtournee van een jaar. In interviews had hij zijn visie op de depressie en de Amerikaanse economie al te kennen gegeven, de film is daar een logisch vervolg op. Hij toont hier haarscherp de zichtbare gevolgen van de Grote Depressie in de Verenigde Staten. De scènes met grote groepen werklozen en de demonstratie met protestborden komen overeen met de bekende foto's en nieuwsfragmenten. Het romantische krot dat Charlie en zijn meisje betrekken is een exacte kopie van de bouwvallige houten hutten in de zogenaamde *hoovervilles*, waar de berooide werklozen zich terugtrokken.

Opvallend zijn ook de overeenkomsten met de foto's van Lewis Hine, die nu eens een lofzang op de industriële vooruitgang, dan weer een aanklacht tegen de uitwassen van het machinetijdperk zijn. Het kan haast niet anders of Chaplin was bekend met Hines esthetische weergave van arbeiders tussen grote raderen, maar ook met zijn schrijnende beelden van werklozen en fabrieks- en straatkinderen. Ook in *The Kid* (1921) lijkt het hoofdrolspelertje bijvoorbeeld rechtstreeks van een foto van Hine geleend.

De door mij gebruikte dvd is onderdeel van *The Chaplin Collection*, een in 2003 uitgegeven collectie gerestaureerde Chaplinfilms, vergezeld van bijzondere extra's. Bij *Modern Times* zijn onder andere een documentaire over de film, een educatieve film uit 1931 over vrouwenarbeid aan de lopende band en een promotiefilmpje uit 1940 van de Fordfabrieken (*Symphony in F*)

'Uiteindelijk heeft de zwerver geen stand kunnen houden in de industriële wereld'

genis. Ondertussen wordt buiten tijdens een oproer een werkloze man doodgeschoten door de politie. Zijn drie dochters hebben we al als straatkinderen leren kennen; de oudste weigert zich in een weeshuis te laten opnemen en gaat zwerven. Weer op vrije voeten doet de berooide Charlie er alles aan om weer opgepakt te worden; in het politiebuisje ontmoet hij het meisje, waarna hun gezamenlijke avontuur begint. Charlie vindt een baan als nachtwaker in een warenhuis, waar hij de eerste nacht al inbrekers tegen het lijf loopt. Zelfs deze boeven passen in Chaplins visie bij de depressie: ze zijn niets meer dan werkloze, hongerige fabrieksarbeiders. Na zijn onvermijdelijke ontslag kan zwerver Charlie weer terecht

Bruikbare scènes

Delen van *Modern Times* zijn goed bruikbaar in de les:

- De openingsscène met de arbeiders die de fabriek in stromen, het opstarten van de machines en het begin van de werkdag zit al vol meningen over het machinetijdperk.
- Het uit de hand gelopen fordisme wordt onovertroffen geparodieerd in de scènes aan het begin van de film met de voedingsmachine, de grote schermen (ook in het toilet, waar Charlie een uitbrander krijgt) en de machines die steeds sneller worden afgesteld.
- De daaropvolgende scène, waar Charlie als gevolg van het tempo van de lopende band helemaal doordraait, toont een hilarische, uitvergroete variant van forditis.
- De scène met Charlie aan het hoofd van de 'communistische' demonstratie geeft een mooi tijdsbeeld, vooral van de repressie door de autoriteiten.
- Ook de beelden van straatkinderen en van werklozen op straat of bij de fabriekspoort zijn gebaseerd op foto's en nieuwsbeelden uit de jaren dertig.

gevoegd. In de documentaire wordt Chaplins visie op het fabriekssysteem toegelicht. De educatieve film (*Behind the Scenes in the Machine Age*, 42 minuten) is op internet te vinden: <http://research.archives.gov/description/13212>.

Het Fordfilmpje van negen minuten is heel goed bruikbaar om Fords megalomanie over te brengen en duidelijk te maken waarop Chaplin zijn decors baseerde. Fords boodschap aan het einde spreekt boekdelen:

From the earth come the materials to be transformed for human service by Ford men, management and machines. ■

